

## نگاهی به پدیده رشوه خواری در نظام اداری مجازات کافی نیست

### جواد دلیری

می خواهی کارت راه بیفتد...» این جمله آشنایی است. در همه جا هست اما هیچ نامی به صراحت از آن برده نمی شود. مهم این است که بدانی گره کار با آن باز می شود. افراد از گفتن آن ابایی ندارند. نامش با عبارتهای محترمانه و شیک که در ورای آن دنیایی از حرف و معنا پنهان شده است تکرار می شود: پول شیرینی، پول چای، زیرمیزی، هدیه، هبه و... نامهایی است که به «رشوه» داده می شود تا برهنگی، زشتی و وقاحت این عمل پوشیده شود، اما چه بخواهیم و چه نخواهیم این واقعیت رشوه هست و در ایران نیز این پدیده نامیمون مانند اختاپوسی ناپیدا و مرموز سالهاست در تمام بخشهای اداری گسترده است. هرچند در سالهای اخیر دولت سید محمدخاتمی توانسته با کوشش مداوم و بی وقفه برخی رویه های غلط در این باب را تصحیح کند و مانع از پیشروی ریشه فساد در نظام اداری شود، اما با نگاهی به کارنامه سیاه رشوه خواری، رانت خواری... نشان می دهد، امحای کامل مفاسد اقتصادی به صبوری و حمایت بیش از پیش ارگانهای دولتی و حکومتی نیاز دارد.

### هر نامی به جز رشوه

رشوه پدیده ای اجتماعی و معلول واقعیاتی است که در یک نگاه اقتصادی محصول ساختارهای غلط اداری است. «رشوه» و به تعبیری پرداخت مبالغ مختلف به قصد رسیدن به مقصود از جمله همین اتفاقاتی است که در هنگام اجرا کمتر نام اصلی خود را همراه دارد. در همه جا هست و هیچ نامی به صراحت از آن برده نمی شود. پول چای، زیرمیزی و درآمد متفرقه شیرینی، حق الزحمه، روکشی اخلاقی و شرعی می یابد. پرداخت رشوه و شیوع چنین پدیده ای که موجب می شود بسیاری احقاق حق و ناحق خود را با پرداخت پول خریداری کنند قبل از اینکه نشانه نوعی دادوستد دوستانه باشد حاکی از شیوع نوع خاصی از فساد در دستگاههای دولتی است. «رشوه» به عنوان فساد مالی و اخلاقی ریشه ارتباطات سالم جامعه را در زمینه های اجتماعی، اداری، سیاسی و فرهنگی می خورد و بعد، در مقام عاملی تأثیر گذار به اقتصاد کشور ضربه می زند. رشوه خواری عملی نیست که به پرداخت یا دریافت پول، کالا یا امتیازی ختم شود، بلکه کم کم به نظامی پیچیده تبدیل می شود که در آن، شبکه های خاصی از روابط، همدستی ها و رفیق بازیها عمل می کنند و به افراد موقعیتی می بخشند که به کسب ثروت، منصب های مختلف در امور سیاسی، تجاری یا امتیازهایی نائل شوند.

## شرع و قانون هم تقبیح می کنند!

«رشوه»، علاوه بر آنکه در منظر عرف و اخلاق و قانون نوعی احقاق حق ناعادلانه است حرمت شرعی را هم پیش روی خود می بیند. مطابق استفتائات اخذ شده از علمای عظام هم پرداخت و هم دریافت رشوه حرام بوده و در زمره گناهان بزرگ به حساب آمده است. یکی از مراجع فتوا داده است: «دادن و گرفتن رشوه حرام است و باید به صاحب آن برگردانده شود و دهنده و گیرنده مستحق تعزیر هستند»

«فتوای یک مرجع دیگر نیز چنین است: «رشوه حرام است و دهنده و گیرنده، هر دو مرتکب گناه می شوند.» در قانون مجازات اسلامی هم در فصل یازدهم از کتاب پنجم و در چندین ماده از مقررات خود به مبحث «ارتشا» پرداخته و مجازات هایی برای رشوه دهنده و رشوه گیرنده تعیین کرده است. مطابق ماده ۵۹۲ این قانون هرکس عالماً و عامداً برای اقدام به امری یا امتناع از انجام امری که از وظایف اشخاص مقرر در قانون است وجه یا مالی یا سندی پرداخت کند در حکم رشوه دهنده است و به عنوان مجازات، علاوه بر ضبط مال ناشی از ارتشا به حبس از ۶ ماه تا ۳ سال و ۷۴ ضربه شلاق محکوم می شود. مطابق قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشا و اختلاف و کلاهبرداری برابر ماده ۳ این قانون، مجازات هر یک از مستخدمین و مأموران دولتی اعم از قضایی و اداری برحسب میزان مال اخذ شده متفاوت بوده، علاوه بر حبس، جزای نقدی و شلاق، به انفصال از خدمات دولتی نیز محکوم می شوند.

## علل و عوامل

رشوه خواری با کارکردی که دارد ممکن است امور جاری را از مسیر خود خارج کند، قانونگذار را دچار فساد یا سردرگمی کند، عدالت اجتماعی را به استهزا بگیرد و یا موجب خوار شدن قوانین در چشم مردم شود. بروز رشوه خواری را می توان از دیدگاههای روانی، اجتماعی و... معلول عوامل خاصی دانست که محو آن چندان مشکل نیست.

علی ربیعی مسؤول یکی از کمیته های ستاد ارتقای سلامت اداری می گوید: «در هر جا اختیار و قدرت و پول است، فساد هم هست.» دکتر عباس توسلی، جامعه شناس و استاد دانشگاه تهران، پیشینه تاریخی و عوامل متزلزل کننده ارزشها را از عوامل عمده رشوه خواری می داند. او می گوید: «یکی اینکه آیا آن اعتقاد که رشوه دهنده و رشوه گیرنده هر دو محکوم و مطرودند در جامعه اعتبار خود را از دست داده است؟ البته در مورد بسیاری از افراد ممکن است این طور باشد. همین که فساد اداری به وجود آمد و افراد از طریق رشوه توانستند کار خودشان را راه بیندازند، قبح آن می ریزد و در واقع می بینیم که یک کار معمولی می شود و هیچ کس هم نسبت به آن اعتراضی نمی کند. دکتر توسلی می افزاید: وقتی افراد می بینند که زندگیشان

تأمین نیست و حتی حقوقی که می گیرند ممکن است یک سوم هزینه زندگی شان را هم تأمین نکند و بعد هم می بینند که افرادی یک شبه به ثروتهای هنگفتی دست پیدا می کنند، در واقع آن اخلاق مذهبی، انسانی و ایرانی که باید وجود داشته باشد تا جلوی این کارها را بگیرد در آن نابهنجاریها به کاستی گرایش پیدا می کند، متزلزل می شود و افراد متأسفانه به این کارها دست می زنند. دکتر بهروز هادی زنوز، اقتصاددان و استاد دانشگاه در تهران در واقع دخالت دولت در اقتصاد را مسبب گسترش رشوه خواری و پدیده های مشابه در جامعه می داند. به عقیده وی، عامل دیگر پیچیدگی قوانین و رویه های اداری و عدم شفافیت آنهاست. عامل سوم بی توجهی به شایسته سالاری در گزینش مناصب و مشاغل دولتی است و از میان رفتن منزلت اجتماعی مشاغل دولتی است. از میان رفتن منزلت اجتماعی مشاغل دولتی، کاهش مزد و حقوق واقعی کارکنان دولت، قوه قضاییه، نیروهای انتظامی و... باعث می شود که آنان هم آلوده به رشوه خواری بشوند. اگر رشوه خواری گسترده شود و رشوه خواران جان سالم از قانون به در ببرند و نظارتی بر آنان نباشد، خود این عامل موجب تشویق دیگران به رشوه خواری خواهد شد.

### چاره کار کجاست؟

گسترش چشمگیر رشوه خواری در سالهای اخیر ممکن است یک زنگ خطر باشد. چنان که هر تحقیق بین المللی که در مورد فساد اقتصادی و رشوه خواری انجام می شود، اغلب نام ایران را در خود دارد و شیوه های رایج فساد در ایران را به عنوان نمونه شرح و بسط می دهد. براساس تحقیقی که از سوی بانک جهانی و سازمان ملل انجام شد، ایران جزو ۲۴ کشور اول فسادپذیر جهان است. در چنین وضعیتی مبارزه با رشوه خواری نیز پیچیده و مبتنی بر شناخت عوامل گسترش دهنده و راههای کاستن از آثار آن بر روابط پاک اجتماعی و اقتصادی است. علی ربیعی مسؤول یکی از کمیته های ارتقا سلامت اداری و مبارزه با فساد که از چندی پیش با تدبیر دولت سید محمدخاتمی تشکیل شد، خبر از تصویب مقررات اداری جدیدی برای مبارزه با رشوه خواری داد. وی می گوید: «مقابله با فساد، برنامه درازمدت می خواهد و سیاسی کاری هم بالاترین ضربه را به آن می زند... ما اگر می خواهیم اداره های سالم داشته باشیم و برای اینکه در کشور سرمایه گذاری شود، برای اینکه مدیران راحت تر کار کنند، باید با فساد مقابله کنیم.» جعفر حبیب زاده دانشیار گروه حقوق دانشگاه تربیت مدرس که اخیراً پژوهشی با عنوان «رشوه از دیدگاه حقوق کیفری ایران و فقه» کرده می گوید: «بررسی های ابتدایی آماری حاکی از این است که در جامعه اسلامی ما قبح اجتماعی و اخلاقی این پدیده شوم کم رنگ شده است.» وی می افزاید: «در سالهای اخیر عدم چاره اندیشی علمی منطبق بر واقعیات اجتماعی برای مقابله با رشوه، باعث افزایش آمار وقوع این بزه و از بین رفتن قبح این عمل و ارتکاب آن به عنوان یک اقدام متعارف اجتماعی شده است، به نحوی که دیگر کسی در برخورد با این موضوع رنگش

را نمی بازد، بلکه با رضا و رغبت رشوه می دهد و بدون ترس از قانون و مجریان آن رشوه می گیرد و برای توجیه خود به وجود تبعیض های ناروا، مشکلات اقتصادی در ابعاد مختلف آن تمسک می کند.

موارد مذکور نشان می دهد ایران از نظر قانونی یکی از سنگین ترین مجازاتها را برای رشوه خواری پیش بینی کرده است. با وجود این مشکل رشوه خواری به جای خود باقی است. پرونده های قضایی نیز در این زمینه گشوده شده و حتی پای کسانی به دادگاهها باز شده که از اسم پدرشان سوءاستفاده کرده اند با وجود این علی رغم اینکه برخی بدرستی عقیده دارند با متخلفان هنوز چنان که باید و شاید مقابله نشده، بسیاری نیز عقیده دارند راه حل ریشه ای، اتخاذ نوع دیگری از رفتارهای حساب شده است. به همین دلیل قطعاً مجازات صرف کافی نیست. اصلاح قوانین اقتصادی و اداری و بازگشایی فضای رقابت برای همه بویژه بخش خصوصی یکی از راههای مبارزه جدی با رشوه است. شواهد نشان می دهد هرگز رشوه نمی تواند در هیچ کشوری کاملاً ریشه کن شود، ولی این امکان وجود دارد که بتوان آن را کنترل کرد.